

فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی جوانان/ سال پنجم/ شماره شانزدهم / زمستان ۹۳ / صفحات ۶۲-۴۵

بررسی تأثیر اینترنت بر سرمایه اجتماعی جوانان شهر قائمشهر*

نادر رازقی^۱

فضه امری مله^۲

چکیده

تکنولوژی‌های نوین اطلاعاتی ارتباطی تغییرات بسیاری را در جوامع معاصر ایجاد کرده است و بخش‌های مختلف زندگی اجتماعی را تحت تأثیر خود قرار داده است. به دلیل جوان بودن این رسانه هنوز بر سر اثرات مثبت و منفی آن توافق حاصل نشده و نظرات مختلفی در مورد تأثیرات اینترنت بر روی سرمایه اجتماعی وجود دارد. با توجه به آمارهای موجود بیشترین استفاده از اینترنت اختصاص به جوانان دارد که به انگیزه‌های مختلف علمی، پژوهشی، تفریحی و ... از اینترنت استفاده می‌کنند. مطالعه تأثیرات استفاده از اینترنت در میان جوانان می‌تواند برخی از پیامدهای این تکنولوژی را مشخص سازد. به همین دلیل ما در این تحقیق بر آن شدیم تا تأثیر اینترنت را بر سرمایه اجتماعی جوانان مورد بررسی قرار دهیم. اطلاعات تحقیق با استفاده از روش پیمایش و نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای، از ۳۹۰ نفر از جوانان شهر قائمشهر گردآوری شده است. نتایج تحقیق نشان داد میانگین سرمایه اجتماعی (اعتماد و شبکه اجتماعی) در بین کاربران اینترنت بالاتر از غیر کاربران می‌باشد و اینترنت نقش تکمیل‌کننده سرمایه اجتماعی را ایفا می‌کند. همچنین میانگین سرمایه اجتماعی بر حسب متغیرهای جنسیت، وضعیت تأهل، وضعیت شغلی، نوع شغل، از تفاوت معنی‌داری برخوردار است. بین متغیر درآمد و میزان سرمایه اجتماعی رابطه معنی‌دار و معکوسی وجود دارد. نتایج حاصل از ضرایب رگرسیونی نشان داد که درآمد خانواده بیشترین تأثیر (منفی) را در تبیین سرمایه اجتماعی دارد. از میان تمام متغیرهای موجود در مدل تحلیل مسیر، متغیر درآمد خانواده بیشترین تأثیر (مثبت) را بر سرمایه اجتماعی دارد.

کلید واژه: اینترنت، سرمایه اجتماعی، اعتماد اجتماعی، شبکه اجتماعی.

* تاریخ وصول: ۱۳۹۳/۴/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۸/۱۵

۱- گروه علوم اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. razeghi@umz.ac.ir

۲ گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

۱- مقدمه

با رشد روز افزون اینترنت و افزایش شمار کاربران اینترنت، لزوم بررسی تأثیر اینترنت بر ابعاد مختلف زندگی اجتماعی احساس می‌شود. اینترنت وسیله ارتباطی چند رسانه‌ای است که در درون خود دنیایی از اطلاعات را جای داده و چندین رسانه را، مثل تلویزیون، وسایل چاپی، تلفن، ادغام کرده است. اینترنت دارای خاصیت برقراری ارتباط دو طرفه بوده و کاربران اینترنتی می‌توانند با افراد مختلف از هر قشری، نژادی و قومیتی به بحث و گفت‌وگو بپردازند و در این فضای گفتمان با آزادی کامل نظرات خود را بیان کنند و در این محیط‌ها یک محیط مجازی خلق می‌گردد که در درون آن می‌توان احساسات و عواطف خود را بیان کرد، از کاربران در زمینه‌های مختلف راهنمایی گرفت یا خود را به صورت شخصیت‌های دیگر معرفی کرد (زنجان‌زاده و جوادی، ۱۳۸۴: ۱۲۱ و ۱۲۲). روابط اجتماعی هسته اصلی جامعه محسوب می‌گردد و موجب می‌شود کنشگران با گسترش پیوندهای خود، کنش‌های خود را در ساختار جامعه تسهیل نمایند و از این طریق به اهداف خود دست یابند. همه افراد در جامعه به نوعی در تلاش برای برقراری ارتباط با دیگران می‌باشند تا مبادلات خود را در زمینه‌های مختلف سرعت دهند. علاوه بر جامعه در سطح کلان که تعاملات گسترده‌ای را در خود جای می‌دهد، اجتماع کوچکتری با عنوان «اجتماع شبکه‌ای» مطرح می‌شود که شبکه روابط غیر رسمی فرد است. روابط و پیوندهای اجتماعی بنا بر نظریه تحلیل شبکه^۱ به عنوان سرمایه اجتماعی و دارایی فرد محسوب می‌شود و فرد از طریق آن می‌تواند به منابع و حمایت‌های موجود در این پیوندها دسترسی یابد. بنابراین کم و کیف روابط اجتماعی، میزان و نحوه تعاملات و نوع حمایت‌هایی که رد و بدل می‌شود، از اهمیت زیادی برخوردار است (باستانی و صالحی هیکویی، ۱۳۸۶: ۶۴). اهمیت روابط اجتماعی و عوامل تأثیرگذار بر آن موجب شکل‌گیری مطالعات بسیاری در این خصوص شده است. شناخت آسیب‌هایی که ممکن است این روابط را تهدید نمایند نیز تحقیقات بسیاری را به خود اختصاص داده است. یکی از این آسیب‌ها خطرات محتمل تکنولوژی و به طور خاص رسانه‌ها بر این روابط بوده‌اند. رسانه‌ها و تأثیر آنها بر نظام ارتباطی میان افراد بحث‌ها و تحقیقات بسیاری بر آن گسیخته است. طبق آمار بدست آمده در سایت معتبر آمار جهانی اینترنت^۳ در ماه دسامبر ۲۰۱۱، ضریب نفوذ اینترنت در ایران ۴۷.۴ درصد برآورد شد. که آن را در میان کشورهای خاورمیانه در رتبه اول قرار داد. همین آمار تعداد کاربران اینترنت در ایران را ۳۶ میلیون و ۵۰۰ هزار نفر قلمداد می‌کند (آمار جهانی اینترنت، ۲۰۱۲). این درحالی است که طبق آمار بدست آمده در ماه ژوئن

1. Network community
2. Network analysis theory
3. www.internetwordstats.com

۲۰۰۸، ضریب نفوذ اینترنت در ایران حدود ۳۴.۹ درصد برآورد شده بود که آن را در خاورمیانه در رتبه‌ی چهارم قرار می‌داد و تعداد کاربران اینترنت در ایران را نیز ۲۳ میلیون نفر قلمداد کرد (رنجبر، ۱۳۸۸: ۵). ظهور اینترنت به عنوان رسانه‌ای قدرتمند در سال‌های اخیر دوباره باب گفتگوهای جدید را در خصوص نقش رسانه‌ها گشوده است. اینترنت به مثابه یک رسانه در سال‌های اخیر رشد حیرت‌انگیزی کرده است و نویدها و تهدیدات بسیاری را به همراه داشته است. یکی از تهدیداتی که برخی محققان بدان اشاره داشته‌اند آن است که استفاده از اینترنت به تدریج جایگزین روابط واقعی انسان‌ها در زندگی روزمره می‌گردد. از دیدگاه این محققان اینترنت ابزاری است که از طریق ایجاد و فراهم آوردن فضایی مجازی برای ایجاد رابطه، افراد را از دردسر روبه رو شدن با دیگران و قرار گرفتن در وضعیت جهان واقعی رها می‌سازد (محسنی و دیگران، ۱۳۸۵: ۷۲ و ۷۳). از این رو بررسی آثار و پیامدهای کاربرد تکنولوژی‌های ارتباطی - اطلاعاتی و از جمله آنها اینترنت، در میان جوانان حائز اهمیت است. هدف اصلی ما در این تحقیق این است که تأثیر اینترنت (استفاده از اینترنت) بر سرمایه اجتماعی (شبکه اجتماعی و اعتماد) جوانان شهر قائم‌شهر را مورد بررسی قرار دهیم.

۲- پیشینه تحقیق

یافته‌های تحقیقات نشان می‌دهد که اینترنت فقط وسیله‌ای برای اطلاع رسانی نیست، بلکه با کیفیت سرمایه اجتماعی افراد مرتبط است، به همین ترتیب احتمال دارد استفاده از اینترنت بر سایر جنبه‌های اجتماعی و ارتباطات تأثیر داشته باشد. که این تأثیر می‌تواند در جهت مثبت یا منفی باشد یا نقش تکمیل کننده را ایفا نماید. بررسی تحقیقات در بخش داخلی در فاصله زمانی ۱۳۹۰-۱۳۸۳ و در بخش منابع خارجی در فاصله زمانی ۲۰۰۹-۱۹۹۰ نشان دهنده نکات زیر بوده است: الف. بیشتر تحقیقات انجام شده در داخل کشور نشان دادند که اینترنت نقش مثبتی را در ارتباطات اجتماعی ایفا می‌کند. همچنین در بیشتر تحقیقات خارجی انجام شده که در بالا به آنها اشاره شد یافته‌ها، مشابه تحقیقات داخلی بود یعنی استفاده از اینترنت بر سرمایه اجتماعی افراد تأثیر مثبتی می‌گذارد و حتی باعث کاهش هزینه ارتباطات نیز می‌شود. در مجموع تحقیقات انجام شده در داخل و خارج از کشور به تأثیر مثبت اینترنت بر سرمایه اجتماعی و نقش تکمیل کننده آن تأکید داشتند. در اکثر پژوهش‌های انجام شده روش پیمایش مورد استفاده محققان قرار گرفت. برخی از محققان در خارج از کشور روش مطالعه طولی (کراوت، ۱۹۹۸ و ۲۰۰۱؛ لی و کیو، ۲۰۰۱؛ فرانزن، ۲۰۰۳) را مورد استفاده قرار دادند.

در صفحات بعد که جمع‌بندی مختصری از بخش ادبیات تحقیق می‌باشد به نکته‌های مهم جهت

جدول شماره ۱- خلاصه تحقیقات انجام شده در داخل

عنوان پژوهش* سال انجام پژوهش	محقق/شیوهی اجرای پژوهش	نتایج عمده
بررسی نقش رسانه‌های جمعی در شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در بین شهروندان شهر یزد (۱۳۹۰)	رسولی و پاک‌نیت / پیمایش	یافته‌های این تحقیق نشان داد که بین میزان استفاده از رسانه‌های جمعی و سرمایه اجتماعی همبستگی وجود دارد.
رابطه استفاده از رسانه‌های جمعی با سرمایه اجتماعی سرپرستان خانوار در شهر خورموج (۱۳۸۹)	جعفری نیا/پیمایش و مصاحبه حضوری	نتایج حاصل از این تحقیق نشان داد که متغیر رسانه‌های جمعی در دو بعد رسانه‌های چاپی و الکترونیکی با چهار بعد سرمایه اجتماعی (اعتماد و قابلیت اعتماد، نوع هنجارها، عضویت در شبکه‌های اجتماعی و آگاهی و توجه به امور عمومی، سیاسی و اجتماعی) ارتباط معنی‌داری دارد.
ارتباطات اینترنتی در زندگی: بررسی نقش ادراک حمایت اجتماعی و احساس تنهایی در استفاده از اینترنت (۱۳۸۸)	سلیمی و همکاران / پیمایش (پرسشنامه)	احساس تنهایی خانوادگی و اجتماعی، نقش واسطه‌ای بین ادراک حمایت اجتماعی و میزان استفاده از اینترنت دارند.
تأثیر اینترنت بر سرمایه اجتماعی (۲۰۰۹)	صفی‌الله صفایی و همکاران / پیمایش (پرسشنامه)	نتایج نشان داد که بین متغیرهای وابستگی به اینترنت با تأثیر مثبت و متغیر ایجاد جو صمیمی با تأثیر منفی رابطه معنی‌داری وجود داشت.
تأثیر استفاده از اینترنت بر سرمایه اجتماعی و انسانی (۱۳۸۶)	جوهری و باقری/پیمایش و پرسشنامه	یافته‌های بدست آمده در این پژوهش فرضیات محققان را تأیید کرد و نشان داده شد که بین الگوی استفاده از اینترنت با میزان سرمایه اجتماعی و سرمایه انسانی افراد رابطه مستقیم و معنی‌داری وجود دارد.
بررسی اثرات استفاده از اینترنت بر انزوای اجتماعی کاربران (در میان کاربران کافی‌نت های تهران) (۱۳۸۵)	محسنی و دیگران / پیمایش، پرسشنامه و مصاحبه	استفاده اجتماعی از اینترنت، همچنان که مورد انتظار بود، موجب کاهش انزوای اجتماعی با به تعبیر دیگر افزایش ارتباطات اجتماعی فرد می‌گردد.
اینترنت، سرمایه اجتماعی و گروه‌های خاموش (۱۳۸۴)	منتظر قائم و تاتار/تحلیل کیفی	یافته‌های این تحقیق نشان داد که اینترنت نقش بسیار عمده‌ای در تمرکز زدایی رسانه‌ای داشته است و ابزارهای موجود در آن نوع جدیدی از انتشار اطلاعات را معرفی می‌کنند. این تمرکز زدایی به صدا دار شدن گروه‌های خاموش کمک می‌کنند. به این ترتیب این گروه‌ها جایگاهی برای بازنمایی خود یافته‌اند و از محرومیت تاریخی خود فاصله گرفته‌اند.
بررسی تأثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده در بین دانش‌آموزان دبیرستانی ناحیه ۳ مشهد (در سال ۸۳-۸۲) (۱۳۸۴)	زنجانی زاده و جوادی / پیمایش - پرسشنامه	در تحلیل رگرسیون چند متغیره با واردکردن تمام متغیرها، تأثیر دسترسی به اینترنت بر ارزش‌های خانواده معنی‌دار نشد.

جدول شماره ۲- خلاصه تحقیقات انجام شده در خارج از کشور

عنوان پژوهش و سال انجام پژوهش	محقق	نتایج عمده
پارادوکس اینترنت: تکنولوژی اجتماعی که موجب کاهش عضویت افراد در میان گروه‌های اجتماعی و خوشبختی آنها می‌شود؟ (۱۹۹۸)	کراوت/مطالعه طولی	استفاده از اینترنت ارتباط اجتماعی را کاهش می‌دهد.
آیا اینترنت باعث تنهایی ما می‌شود؟ (۲۰۰۰)	فرانزن/پیمایش	نتایج نشان داد که استفاده از اینترنت هرگز اندازه شبکه پاسخگویان و زمان صرف شده با دوستان را کاهش نمی‌دهد. این مطالعه همچنین نشان داد که استفاده از پست الکترونیکی (ایمیل) به صورت گسترده تأثیرات مثبتی بر روی شبکه‌های اجتماعی دارد.
بازنویسی پارادوکس اینترنت (۲۰۰۱)	کراوت/مطالعه طولی	در این مطالعه طولی نشان داده شد که اینترنت تأثیر منفی بر ارتباط اجتماعی افراد ندارد و افراد با آشنایی بیشتر با اینترنت درگیری اجتماعی بیشتری پیدا می‌کنند.
تأثیر اینترنت بر روابط دوستانه: در میان نوجوانان سنگاپور استفاده کننده از رسانه‌ها (۲۰۰۱)	لی و کیو/مطالعه طولی	آنها در مطالعه خود بر نقش مثبت استفاده از اینترنت در توسعه روابط دوستانه و تأثیر خنثای آن بر تعامل کاربران با اعضای خانواده تأکید کردند.
تأثیر اینترنت در هنگ کنگ (۲۰۰۱)	جاناتان جی/پیمایش	در مورد کارکرد خانواده، فعالیت با اعضای خانواده است که بین استفاده‌کنندگان و عدم استفاده‌کنندگان تفاوت معنی داری بوجود می‌آورد. در مورد اوقات فراغت سه متغیر از پنج متغیر که مربوط به روزنامه خواندن، گوش دادن به رادیو و تماشای تلویزیون، ارتباط با دوستان، در بین استفاده‌کنندگان و کسانی که از اینترنت استفاده می‌کنند تفاوت معنی داری وجود دارد.
تأثیر اینترنت بر پیشرفت کودکان و نوجوانان (۲۰۰۱)	سوبرامانیام/پیمایش	محقق در این تحقیق معتقد است که اینترنت به افزایش روابط اجتماعی کمک می‌کند.
اجتماع شبکه‌ای آنلاین و آفلاین (۲۰۰۲)	ولمن/پیمایش	نتایج تحقیق نشان داد که استفاده از ایمیل جایگزین روابط واقعی اجتماعی نشده است، بلکه به عنوان شکل جدیدی از روابط رو در رو، تلفن و نامه اضافه شده است.
سرمایه اجتماعی و اینترنت، شواهدی از داده‌های طولی در سوئیس (۲۰۰۳)	فرانزن/مطالعه طولی	پاسخگویان با درآمد خانوادگی بالاتر، سطح آموزش بالاتر، شبکه اجتماعی بالاتر سریع‌تر از دیگران اینترنت را در جمع خودشان پذیرفتند. نگرانی‌هایی در مورد این که اینترنت ممکن است سرمایه اجتماعی را کاهش بدهد وجود دارد که این تحقیق این امر را تصدیق نمی‌کند.
کنش متقابل آنلاین و سرمایه اجتماعی - تمایز بین رابطه‌های موجود و جدید (۲۰۰۶)	بست و کورجر/پیمایش	آنها دریافتند که کنش متقابل آنلاین با افرادی که از طریق اینترنت ارتباط برقرار می‌کنند ارتباط مثبتی با شاخص‌های سرمایه اجتماعی دارد.
استفاده رسانه، سرمایه اجتماعی و مشارکت اجتماعی در کره جنوبی (۲۰۰۷)	هیل کیم/پیمایش تلفنی	یافته‌ها نشان داد که استفاده از اینترنت، تأثیر مثبتی بر روی روابط دوستی در دو سطح اعتماد درون گروهی و روابط اجتماعی غیر رسمی دارد، معیارهایی وجود دارد که ممکن است اینترنت فرآورده‌های سرمایه اجتماعی را افزایش بدهد.
مکانیسم‌های مشارکت در تکنولوژی اطلاعات در کشورهای در حال توسعه، سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی (۲۰۰۹)	جیمز/کیفی	او به این نتیجه رسید که اینترنت می‌تواند به عنوان عامل تسهیل کننده روابط اجتماعی تلقی شود و همچنین تکنولوژی اطلاعات این توانایی را دارد که هزینه ارتباطات و معاشرت را کاهش بدهد، از این رو باعث تشدید شدن روابط اجتماعی می‌شود.

۳- چارچوب نظری

هر چند که استفاده از اینترنت دارای آثار و پیامدهای مختلف است، اما در این قسمت به اختصار به بیان برخی از تأثیرات احتمالی آن بر سرمایه اجتماعی اکتفا می‌شود. دیدگاه‌های مربوط در سه گروه قابل تفکیک هستند:

۳-۱- نظریه‌هایی که استدلال می‌کنند اینترنت سبب افزایش سرمایه اجتماعی می‌شود

هیجان اولیه و مستمر درخصوص اینترنت، این پدیده را به عنوان عامل انگیزش تغییر مثبت در زندگی افراد بواسطه ایجاد شکل‌های جدیدی از کنش متقابل آن‌لاین (درون خطی) و افزایش دهنده روابط خارج خط تداعی نموده است. اینترنت، به اصلاح جامعه به واسطه بوجود آوردن و فراهم کردن مکان ملاقاتی برای افراد با علایق مشترک و مواجهه با محدودیت‌های زمانی و مکانی اقدام خواهد نمود. جوامع آن‌لاین، گفتمان دموکراتیک و آزاد را گسترش خواهد داد (ولمن و همکاران، ۲۰۰۱: ۴۳۷). این گروه دیدگاهشان در حال تبدیل شدن به یک ایدئولوژی برتر است، از یک «دنیای تازه» سخن می‌گویند که در تعارض با دنیای قدیمی است. از نظر آنها دنیای مجازی یا دنیای شبکه‌ها که فضای سایبری نیز نامیده می‌شود به تدریج جایگزین «دنیای واقعی» قدیمی خواهد شد (جوهری و باقری، ۱۳۸۶: ۳۹). در رأس این گروه روشن فکرانی از تبار مک لوهان قرار دارند که به هواداران جامعه اطلاعات و سپس اینترنت مبدل شده‌اند. موضع آنان اغلب آغشته به مذهب گرایی است. «بنیادگرایان اینترنت» در این دسته می‌گنجد (همان).

۳-۲- نظریه‌هایی که استدلال می‌کنند اینترنت سبب کاهش سرمایه اجتماعی می‌شود

دیدگاه دوم به رابطه‌ای معکوس معتقد است و مطرح می‌کند که اینترنت به افول سرمایه اجتماعی دامن می‌زند. دلایل مرتبط با چنین استدلالی عبارتند از: اینترنت می‌تواند مانع توجه افراد به اجتماع «واقعی» شود زیرا تعاملات شبکه‌ای ذاتاً کم اهمیت تر از تعاملات رودررو و حتی تلفنی هستند. پیوندهای اینترنتی کمتر از پیوندهای غیر اینترنتی در زمینه ترویج دوستی عمیق، ارائه منابع غیر ملموس (حمایت عاطفی) و ارائه کمک مادی ملموس توانایی دارند. ممکن است اینترنت وقت افراد را برای پرداختن به سایر فعالیت‌ها در ۲۴ ساعت شبانه روز بگیرد. همچنین اینترنت می‌تواند به عامل استرس تبدیل شود که افراد را افسرده کند و آنها را از تعامل با دیگران باز دارد.

انزوا و جدایی ناشی از استفاده از اینترنت این گونه است که: کاربران اغلب بعد از استفاده طولانی با استرس و فشارهای زمانی مواجه می‌شوند. ممکن است که کاربران شیوه‌های بهتری برای هماهنگی داشته باشند ولی استفاده‌های پیچیده‌تر آنها از اینترنت دشواری‌هایی را به همراه می‌آورد، زیرا برنامه‌ها اغلب با هم به خوبی تعامل برقرار نمی‌کنند و برای رفع عیب‌های رایانه‌ای به زمان زیادی نیاز است. اتصال همیشگی به اینترنت باعث می‌شود که افراد خواه ناخواه به یکدیگر دسترسی بیشتری داشته باشند. ممکن است تماس با افراد نه چندان خوشایند موجب دستیابی به اطلاعات ناخواسته، افسردگی و انزوا بشود.

همه کاربردهای اینترنتی ماهیت اجتماعی ندارند. بیشتر فعالیت‌ها در اینترنت با هدف جستجوی اطلاعات یا پرداختن به تفریحات انفرادی صورت می‌گیرد. به علاوه بسیاری از فعالیت‌های اجتماعی اینترنتی همچون فرستادن ایمیل به طور همزمان صورت نمی‌گیرد بلکه نیازمند اتصال دریافت کننده به اینترنت، خواندن آن پیام، تصمیم به پاسخ و سرانجام دریافت جواب توسط ارسال کننده‌ی ایمیل است. رایانه‌ای کردن و استفاده از اینترنت می‌تواند مرز منزل و محل کار را به هم بزند. افراد کار را به منزل می‌آورند و به جای خانواده، دوستان و سایر فعالیت‌ها مشغول آن کار می‌شوند. اگرچه اینترنت می‌تواند تعاملات جهانی را افزایش دهد، باعث حبس افراد در منزل، خیره شدن آنها به صفحات رایانه‌ای خود و بی‌توجهی به تعاملات اطراف، چه منزل و چه محله می‌شود. اینترنت می‌تواند تماس با آشنایان را بیشتر رواج دهد و در نتیجه بین پیوندهای ضعیف و قوی نوعی تعادل ایجاد نماید (بری ولمن و همکاران، ۲۰۰۱). از جمله صاحب‌نظران این گروه می‌توان به هابر ماس اشاره کرد. یورگن هابرماس در اوایل دهه ۱۹۶۰ مفهوم جرگه عمومی را طرح کرد. وی معتقد است افول جرگه عمومی و بخش بخش شدن پسامدرنیستی جامعه به رشد رسانه‌های گروهی و دسترسی‌پذیری سریع این همه اطلاعات از طریق کانال‌های ارتباطی متعدد ربط دارد (جواهری و باقری، ۱۳۸۶: ۴۰). یکی از مشهورترین منادیان پست-مدرنیسم، فرانسیس فوکویاما، اظهار داشت که فناوری‌های دیجیتالی دشمن ایجاد سرمایه اجتماعی هستند (فیلد، ۱۳۸۸: ۱۷۰).

۳-۳- نظریه‌هایی که استدلال می‌کنند اینترنت نقش تکمیل کننده سرمایه اجتماعی را دارد

این گروه بر این باور هستند که اینترنت دارای نقش تکمیلی است. آنان معتقد هستند قضاوت در مورد این که اینترنت موجب کاهش یا افزایش سرمایه اجتماعی می‌شود در چارچوب زندگی شخص، معنا پیدا می‌کند. اینترنت در چرخه زندگی روزمره ادغام می‌شود و به تدریج زندگی در شبکه، همانند فعالیت‌های خارج از شبکه تلقی می‌شود. این فناوری به شیوه تدریجی موجب تداوم و گسترش انتقال روابط میان فردی از شبکه‌های «در به در» به شبکه‌های «مکان به مکان» و «شخص به شخص» می‌شود. اگرچه

تماس چهره به چهره و تلفنی تداوم پیدا خواهد کرد ولی این تماس‌ها در نتیجه نقش اینترنت در پیوند میان افراد حاضر در موقعیت‌های جغرافیایی مختلف و سازمان‌های هم پیمان تکمیل می‌شود (جواهری و باقری ۱۳۸۶: ۴۱).

صاحب‌نظران دیدگاه شبکه اجتماعی مانند ولمن، لین و کاستلز در این گروه قرار دارند (همان). ولمن معتقد است ما در عصری زندگی می‌کنیم که پارادایم جامعه در حال تغییر است. این تغییر نه تنها در شیوه فهم ما از جامعه، بلکه فراتر از آن در نحوه ارتباط بین مردم و نهادها وجود دارد. در جوامع شبکه‌ای برعکس جوامع صنعتی که روابط بین افراد سلسله مراتبی است، روابط افقی گسترش می‌یابد و مرزها نفوذپذیر می‌شوند. کنشگران شبکه‌ای می‌توانند انسان‌ها، گروه‌ها یا جوامع باشند که طیف وسیعی از ساختارهای خرد و کلان را در بر می‌گیرد (جواهری و باقری، ۱۳۸۶: ۳۸). در زمینه تأثیر اینترنت بر سرمایه اجتماعی سه دسته از نظریه‌ها را ارائه کردیم با توجه به فرضیه‌های ارائه شده در این تحقیق نظریه گروه سوم از نظریه پردازان (نظیر: ولمن، لین و کاستلز) که معتقدند اینترنت تکمیل‌کننده سرمایه اجتماعی افراد است را به عنوان چارچوب تئوریک این مطالعه قرار دادیم. نتایج این تحقیق نیز با این تئوری همخوانی داشت. آنها معتقدند اگر چه تماس چهره به چهره و تلفنی تداوم پیدا خواهد کرد ولی این تماس‌ها در نتیجه نقش اینترنت در پیوند میان افراد حاضر در موقعیت‌های جغرافیایی مختلف و سازمان‌های هم پیمان تکمیل می‌شود.

۴- فرضیه‌های پژوهش

فرضیات این پژوهش، بر اساس چارچوب نظری همانگونه که در زیر می‌آید، تنظیم شده است.

۴-۱- فرضیه اصلی

میانگین سرمایه اجتماعی (اعتماد و شبکه اجتماعی) در بین کاربران اینترنت بالاتر از غیرکاربران باشد.

۴-۲- فرضیه‌های فرعی

۱. به نظر می‌رسد با افزایش مدت زمان استفاده از اینترنت (سال)، میزان سرمایه اجتماعی (اعتماد و شبکه اجتماعی) کاربران نیز افزایش پیدا خواهد کرد.

۲. با افزایش میزان استفاده از اینترنت میزان سرمایه اجتماعی (اعتماد و شبکه اجتماعی) کاربران نیز افزایش پیدا خواهد کرد.

۳. میانگین سرمایه اجتماعی (اعتماد و شبکه اجتماعی) در بین مردان بالاتر از زنان باشد.

۴. میانگین سرمایه اجتماعی (اعتماد و شبکه اجتماعی) در میان متأهلین بالاتر از سایر گروه‌ها باشد.
۵. میانگین سرمایه اجتماعی (اعتماد و شبکه اجتماعی) بر اساس وضعیت شغلی از تفاوت معنی‌داری برخوردار است.
۶. میانگین سرمایه اجتماعی (اعتماد و شبکه اجتماعی) در میان مشاغل دولتی بالاتر از مشاغل خصوصی باشد.
۷. به نظر می‌رسد بین سرمایه اجتماعی (اعتماد و شبکه اجتماعی) و سن رابطه معنی‌داری وجود دارد.
۸. به نظر می‌رسد بین سرمایه اجتماعی (اعتماد و شبکه اجتماعی) و درآمد رابطه معنی‌داری وجود دارد.

۵- روش تحقیق

روش این تحقیق از نوع پیمایشی است. جامعه آماری در این پژوهش را کل جوانان ۲۰-۲۹ سال شهر قائمشهر تشکیل می‌دهند. با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای ۳۹۰ نفر از جوانان این شهرستان به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. ابتدا بر اساس نقشه دریافتی از شهر قائمشهر تعداد محله‌های مختلف شناسایی شدند و سپس از میان این محله‌ها (۳۲ محله)، تعداد ۱۳ محله بر اساس روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شدند. در نهایت در هر کدام از محله‌های انتخاب شده تعداد ۳۰ پرسشنامه به صورت تصادفی، در میان خانه‌هایی که جوانان در سنین ۲۹-۲۰ سال داشتند، توزیع گردید.

۶- نحوه سنجش متغیرها

۶-۱- متغیر مستقل (اینترنت)

جدول شماره ۳- شاخص‌های مربوط به اینترنت

متغیر	ابعاد	گویه‌ها	
اینترنت	استفاده از اینترنت	آیا از اینترنت استفاده می‌کنید؟	
	مدت زمان استفاده	چند سال یا چند ماه است که از اینترنت استفاده می‌کنید؟	
	میزان استفاده		ساعات استفاده در خانه
			در کافی نت
			در دانشگاه یا دبیرستان
			مسائل مالی مثل خرید و فروش یا امور بانکی، پرداخت قبوض مثل آب، برق

ارتباط با معلم یا استاد، یا اخذ واحد درسی	نوع استفاده	
چت روم		
دسترسی به اخبار و خواندن روزنامه		
ارسال یا دریافت ایمیل		
یافتن دوستان جدید		
بیان افکار و دیدگاه در وب سایت یا وبلاگ		
جستجوی مقاله، کتاب، یا هر گونه فعالیت علمی		
انجام امور مربوط به شغل (تجارت)		
سرگرمی، بازی، گوش دادن به موسیقی		
دانلود فیلم، عکس و موسیقی		
تأثیر اینترنت بر روابط (اعضای خانواده، خویشاوندان، دوستان، همسایگان، اهالی محله، همشهری ها، مردم ایران)	تأثیر اینترنت بر روابط میان افراد	

۶-۲- متغیر وابسته (سرمایه اجتماعی)

جدول شماره ۴- شاخص‌های مربوط به سرمایه اجتماعی

متغیر	شاخص	گویه‌ها
اعتماد	اعتماد بین شخصی	اعتماد به افراد (اعضای خانواده-خویشاوندان- دوستان- همسایگان- اهالی محله- همشهری‌ها- مردم(ایرانیان))
	اعتماد تعمیم یافته	اعتماد به گروه‌های اجتماعی (قضات- کارمندان اداری- مسئولین و مدیران اداری- نظامیان- نمایندگان مجلس- روحانیون- پرستاران و پزشکان- کسبه- تجار و بازاریبان- بنگاه‌داران- کارگران- رانندگان تاکسی- زائران و نمازگزاران در مساجد، زیارتگاه‌ها و اماکن مقدس- مهندسان و صاحبان مشاغل فنی حرفه‌ای- فعالان سیاسی- معلمان- هنرمندان- اساتید دانشگاه‌ها- ورزشکاران- خبرنگاران و روزنامه‌نگاران- دانشجویان)
	اعتماد بنیادی	اعتماد به سازمان‌ها- مؤسسات و نهادها (بانک‌ها، بیمارستان‌ها و مراکز درمانی- دولت، مجلس شورای اسلامی یا قوه مقننه- صدا و سیما- دادگستری یا قوه قضائیه- نیروی انتظامی- شورای نگهبان- مجمع تشخیص مصلحت نظام- بسیج- سپاه پاسداران- ارتش- شهرداری- مطبوعات و روزنامه‌نگاران- احزاب سیاسی- حوزه‌های علمیه- مؤسسات خیریه- سازمان‌های غیر وابسته به دولت (انجمن‌های مردمی) - شوراها)
	نوع شبکه	ارتباط با گروه‌های اجتماعی (گروه‌های مذهبی- گروه‌های ورزشی- گروه‌های خیریه- گروه‌های صنفی و حرفه‌ای- گروه‌های قومی- گروه‌های

سیاسی - بسیج - شوراها - گروه‌های علمی)	شبکه اجتماعی
ارتباط با سازمان‌ها، مؤسسات و نهادها (شهرداری و شورای شهر - دفتر مردمی نمایندگان مجلس شورای اسلامی - نیروی انتظامی - ادارات دولتی - مراکز قضایی - بانک‌ها - احزاب سیاسی - صدا و سیما - مطبوعات و روزنامه‌ها - بیمارستان‌ها و مراکز بهداشتی - بسیج - تشکل‌ها و نهادهای غیر دولتی)	
تعداد دفعات رفت و آمد با افراد (اعضای خانواده - خویشاوندان - دوستان - همسایگان)	اندازه شبکه
شناختن دوستان نزدیک اعضای خانواده	تراکم شبکه

۷- یافته‌های تحقیق

متغیرهای جمعیتی: از میان ۳۹۰ پاسخگو در این تحقیق ۴۹ درصد را مردان و ۵۱ درصد را زنان تشکیل می‌دادند. اکثر پاسخگویان در این تحقیق رده بین ۲۶-۲۳ سال قرار داشتند. از نظر وضعیت تأهل نیز ۵۵.۴ درصد متأهل، ۴۳.۸ درصد مجرد و ۰.۸ درصد هم مطلقه یا همسر از دست داده بودند. از نظر وضعیت شغلی اکثر پاسخگویان ۵۳.۸ درصد شاغل بودند. از این تعداد افراد شاغل ۴۲.۳ درصد در بخش خصوصی و ۱۱.۵ درصد در مشاغل دولتی فعالیت داشتند. میانگین درآمد خانواده اکثر پاسخگویان در حد ۲۵۱ تا ۵۰۰ هزار تومان قرار داشت.

متغیر مستقل: از بین ۳۹۰ پاسخگو در این تحقیق ۱۹۰ نفر یعنی ۴۸.۰ درصد از اینترنت استفاده می‌کردند و ۲۰۰ نفر یعنی ۵۱.۰ درصد هم از اینترنت استفاده نمی‌کنند.

جدول شماره ۵- توزیع فراوانی متغیر مستقل (اینترنت)

درصد	طبقات	متغیر مستقل
۴۸.۷	بله	استفاده از اینترنت
۵۱.۳	خیر	

جدول شماره ۶- توزیع فراوانی متغیر وابسته (سرمایه اجتماعی)

طبقات و درصد											متغیر وابسته	
غیر کاربران					کاربران							
میانگین	خیلی زیاد	زیاد	متوسه ط	کم	خیلی کم	میانگین	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۲.۷۳	۱.۵	۱۳.۵	۴۹.۰	۲۲.۵	۹.۵	۲.۹۰	۲.۶	۱۵.۳	۵۷.۹	۱۷.۹	۶.۳	اعتماد اجتماعی
۲.۳۸	۲.۵	۱۱.۵	۲۶.۵	۳۴.۵	۲۰.۵	۲.۶۴	۳.۷	۲۱.۶	۲۵.۸	۳۲.۲	۱۵.۸	شبکه اجتماعی
۲.۴۴	۱.۰	۱۳.۵	۲۴.۵	۴۰.۰	۱۳.۵	۲.۷۱	۳.۲	۲۶.۳	۲۰.۰	۴۰.۰	۱۰.۵	سرمایه اجتماعی

متغیر وابسته: با تأمل در جدول بالا می‌توان به این نکته اشاره کرد که اکثر پاسخگویان (کاربر و غیرکاربر)، میزان اعتماد، شبکه و سرمایه اجتماعی در حد متوسط دارند. مقایسه میانگین‌ها نشان می‌دهد که میانگین اعتماد، شبکه، سرمایه اجتماعی در میان کاربران بالاتر از غیرکاربران می‌باشد. جدول شماره ۷- مقایسه تفاوت میانگین سرمایه اجتماعی (اعتماد و شبکه اجتماعی) بر حسب استفاده از اینترنت

سطح معنی داری	مقدار آزمون لون	میانگین	تعداد	استفاده از اینترنت	سرمایه اجتماعی
۰/۰۰	۰/۰۱	۷۰/۱۰	۱۹۰	بله	سرمایه اجتماعی
		۶۶/۸۱	۱۸۵	خیر	
۰/۰۱	۰/۰۲	۷۰/۱۰	۱۹۰	بله	اعتماد اجتماعی
		۷۲/۱۲	۱۹۲	خیر	
۰/۰۲	۰/۲۲	۶۶/۴۱	۱۹۰	بله	شبکه اجتماعی
		۵۷/۷۴	۱۹۱	خیر	

با توجه به این که سطح معنی‌داری آزمون T-Test برای هر سه متغیر سرمایه اجتماعی، اعتماد و شبکه اجتماعی (کمتر از ۰/۰۵) است می‌توان گفت تفاوت معنی‌داری میان سرمایه اجتماعی، اعتماد و شبکه اجتماعی (کسانی که از اینترنت استفاده می‌کنند (کاربران) و کسانی که استفاده نمی‌کنند (غیرکاربران) وجود دارد. بدین صورت که سرمایه اجتماعی (اعتماد و شبکه اجتماعی) کسانی که از اینترنت استفاده می‌کنند نسبت به کسانی که استفاده نمی‌کنند بیشتر است. یافته این تحقیق مطابق تحقیقات باقری و جواهری (۱۳۸۶)، منوچهر محسنی و همکاران (۱۳۸۵)، فرانزن (۲۰۰۰)، سویرامانیام (۲۰۰۱)، هیل

کیم (۲۰۰۷) و جیمز (۲۰۰۹) می‌باشد. اما میان دو متغیر مدت استفاده از اینترنت و میزان سرمایه اجتماعی رابطه معنی‌داری مشاهده نشده است. مقایسه میانگین سرمایه اجتماعی در میان مردان و زنان نشان داد که سرمایه اجتماعی مردان (۷۴.۳۳ درصد) بالاتر از زنان (۶۲.۶۵ درصد) می‌باشد. همچنین میانگین سرمایه اجتماعی بر اساس وضعیت تأهل از تفاوت معنی‌داری برخوردار است. نتیجه تفاوت میانگین‌ها نشان می‌دهد که مجردین نسبت به سایر گروه‌های دیگر سرمایه اجتماعی کمتری دارند. میان متغیر وضعیت شغلی و سرمایه اجتماعی نیز تفاوت و معنی‌داری مشاهده شده است. نتایج تفاوت میانگین‌ها نشان داد که این تفاوت به نحوی است که بیکاران نسبت به سایر گروه‌های دیگر، از سرمایه اجتماعی کمتری برخوردارند. مقایسه تفاوت میانگین سرمایه اجتماعی بر اساس نوع شغل نشان داد که میانگین سرمایه اجتماعی در میان مشاغل دولتی (۷۴.۳۵ درصد) بالاتر از مشاغل خصوصی (۶۶.۷۵ درصد) می‌باشد. بین متغیر سن و سرمایه اجتماعی رابطه معنی‌داری مشاهده نشده است. مقایسه تفاوت میانگین سرمایه اجتماعی در میان درآمدهای مختلف خانواده از تفاوت معنی‌داری برخوردار بوده است. بدین صورت که سرمایه اجتماعی در میان گروه درآمدی بالاتر از یک میلیون کمتر از سایر گروه‌های درآمدی می‌باشد. نتایج حاصل از انجام رگرسیون خطی ساده در جدول زیر، نشان دهنده این نکته است که از میان کل متغیرهای موجود (فاصله‌ای) در این تحقیق متغیر سن و درآمد خانواده با سرمایه اجتماعی رابطه معنی‌داری داشته و سایر متغیرهای موجود در جدول، فاقد رابطه معنی‌داری می‌باشند. با توجه به ضریب تعیین و ضریب بتا برای متغیر درآمد خانواده مشخص می‌شود که نقش برجسته‌ای را در تحقیق ایفا می‌کند.

جدول شماره ۸- ضرایب رگرسیونی ساده بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق

(سرمایه اجتماعی)						متغیرهای مستقل
آماره	سطح معنی داری	مقدار ثابت	ضریب بتا	ضریب تعیین (R Square)	ضریب همبستگی	
دوربین-واتسن						مدت استفاده از اینترنت
۱.۵۱	۰.۱۵	-۰.۷۲	-۰.۱۰	۰.۰۱	-۰.۱۰	میزان استفاده از اینترنت
۱.۵۲	۰.۳۵	-۰.۱۳	-۰.۰۶	۰.۰۰	-۰.۰۶	سن
۱.۵۳	۰.۰۱	۲.۰۵	۰.۱۶	۰.۰۲	۰.۱۶	درآمد خانواده
۱.۵۱	۰.۰۰	-۳.۸۲	-۰.۲۳	۰.۰۱	-۰.۲۳	

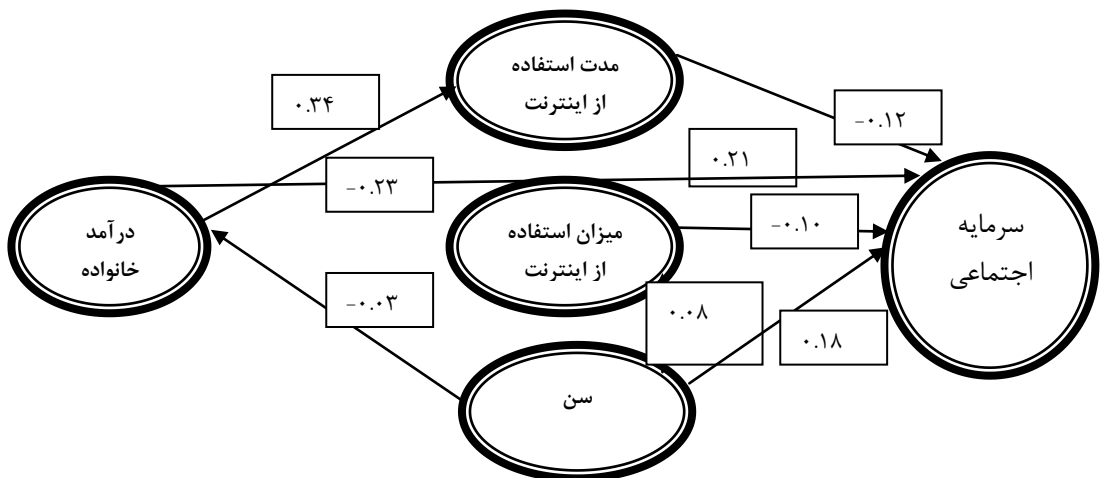
بر اساس اطلاعات موجود در جدول زیر، نوع استفاده از اینترنت متغیری بوده است که دارای بیشترین رابطه با متغیر سرمایه اجتماعی است. ضریب بتا نشان می‌دهد درآمد خانواده نسبت به سایر متغیرها بیش-

بینی کننده قوی‌تری است. ضریب تولرنس برای متغیرهای مدت استفاده از اینترنت، میزان استفاده از اینترنت، سن و درآمد خانواده نشان می‌دهد که میزان هم‌خطی بین متغیرها کم است. نگاهی به جهت تأثیرگذاری متغیرها نشان می‌دهد که سه متغیر مدت استفاده از اینترنت و میزان استفاده از اینترنت و درآمد خانواده به صورت منفی و معکوس بر سرمایه اجتماعی تأثیرگذار هستند. تنها متغیر سن تأثیر مثبتی بر سرمایه اجتماعی دارد.

جدول شماره ۹ ضرایب تأثیر مدل نهایی رگرسیونی متغیرهای مستقل تبیین کننده سرمایه اجتماعی

متغیرها	ضریب بتا	T مقدار آزمون	سطح معنی داری	ضریب تولرنس
مقدار ثابت	۴۸۵۰	۷.۴۷	۰/۰۰۰	-
مدت استفاده از اینترنت	-۰.۱۲	-۱.۷۶	۰.۰۷	۹۲۵
میزان استفاده از اینترنت	-۰.۱۰	-۱.۳۶	۰.۱۷	۸۹۳
سن	۰.۱۸	۲.۶۳	۰.۰۰	۹۵۹
درآمد خانواده	-۰.۲۳	-۳.۱۷	۰.۰۰	۸۵۶

نمودار شماره ۱۰- مدل تجربی (سرمایه اجتماعی) تحقیق بر اساس ضرایب بتا

مدل تجربی تحقیق با استفاده از آزمون رگرسیون چند متغیره بدست آمده است. نمودار فوق، مدل تجربی تحقیق را نشان می‌دهد. عدد نوشته شده بر روی هر فلش نشان دهنده‌ی ضریب مسیر بین دو متغیر است. مدل تحلیل مسیر نهایی مقادیر ضریب بتای استاندارد شده هر یک از مسیرها را مشخص می‌سازد. با

استفاده از ضرایب بتا می‌توان اثرات مستقیم و غیر مستقیم هر یک از متغیرها را بر متغیر وابسته محاسبه کرد.

جدول شماره ۱۰- اثرات مستقیم و غیر مستقیم متغیرهای مستقل بر سرمایه اجتماعی در مدل تحلیلی

متغیرها	اثر مستقیم	اثر غیر مستقیم	اثر کلی
مدت استفاده از اینترنت	-۰.۱۲	$1 \times (-0.12) \times (0.34) \times (-0.03) = 0.001224$	-۰.۱۱۸۷۷۶
میزان استفاده از اینترنت	-۰.۱۰	-----	-۰.۱۰
سن	۰.۱۸	$(-0.10) \times (0.21) \times (0.34) \times (-0.03) = 0.002142$ $(-0.12) \times (0.34) \times (-0.03) = 0.002442$ $(-0.23) \times (-0.03) = 0.0069$ $(-0.10) \times (0.08) = -0.008$	۰.۱۷۷۵۵۴۲
درآمد خانواده	-۰.۲۳	$(-0.12) \times (0.34) = -0.0408$	۰.۲۷۰۸

از میان تمام متغیرهای موجود در مدل که روابط آنها مورد بحث قرار گرفته شد، متغیر درآمد خانواده با تأثیر کل ۲۷ درصد بیشترین تأثیر را بر سرمایه اجتماعی دارد. با توجه به ضریب بتا برای این متغیر، هر چه درآمد خانواده افزایش پیدا کند میزان سرمایه اجتماعی کاهش پیدا خواهد کرد. دومین متغیری که بیشترین تأثیر را بر سرمایه اجتماعی دارد متغیر سن می‌باشد، این متغیر با ۱۷ درصد از تغییرات متغیر سرمایه اجتماعی را تبیین می‌کند. با توجه به ضریب بتای این متغیر می‌توان گفت که با افزایش سن سرمایه اجتماعی نیز افزایش پیدا خواهد کرد. به ترتیب مدت استفاده از اینترنت و میزان استفاده از اینترنت متغیرهای بعدی اثرگذار بر سرمایه اجتماعی هستند. با توجه به ضریب بتا برای این دو متغیر که هر دو معکوس می‌باشند، می‌توان بیان کرد که: هرچه مدت و میزان استفاده از اینترنت افزایش پیدا کند میزان سرمایه اجتماعی کاهش پیدا خواهد کرد.

۸- نتیجه‌گیری و بحث

از طریق روابط انسان‌ها با یکدیگر که سعی دارند نیازمندی‌های خود را تأمین و اهداف مورد نظر خود را محقق سازند، پدیده‌ای به نام جامعه شکل می‌گیرد. برقراری رابطه میان افراد، موجب مبادله اطلاعات می‌شود و افراد جامعه در قالب شبکه‌های مختلف اجتماعی مانند همسایگان، دوستان، خویشاوندان، خانواده و غیره به تعریف و تحقق منافع جمعی اقدام می‌کنند و با مشارکت فعالانه در اجتماع، سعی در بهبود کیفیت زندگی و جمعی خود دارند. هر چه این روابط از استحکام بیشتر و از کیفیت بهتری برخوردار باشد و نظام مندتر و هماهنگ‌تر عمل کنند، افراد شاهد دستیابی به اهداف جمعی در مدت زمانی کوتاه‌تر و با

صرف هزینه‌های کمتر خواهند بود. در این حالت، صحبت از سرمایه اجتماعی به میان می‌آید که بازگو کننده ترکیب ویژه روابط اجتماعی و نیز کیفیت این روابط است. امروزه سرمایه اجتماعی را یکی از اجزای ثروت ملت‌ها و توسعه پایدار، و همچنین از ابزارهای ظرفیت‌سازی در اجتماعات، تدبیری برای پیشگیری و کاهش مشکلات اجتماعی و عاملی برای موفقیت برنامه‌های رفاه اجتماعی و ارتقای سلامت فردی و اجتماعی می‌دانند (موسوی و علی‌پور، ۱۳۹۱: ۱۲ و ۱۱). دغدغه‌های این چینی و توجهات روشنفکرانه، در واقع پس زمینه ایجاد انگیزه اندیشیدن در زمینه سرمایه اجتماعی در بین اندیشمندان علوم اجتماعی است تا به این ترتیب راه‌های جدید حفظ نظم اجتماعی و پیشگیری از مسائل و آسیب‌های اجتماعی از یک طرف و توسعه همه جانبه از طرف دیگر بررسی شود (همان: ۹). در این تحقیق نشان داده شد که سرمایه اجتماعی کسانی که از اینترنت استفاده می‌کنند (کاربران) نسبت به کسانی که استفاده نمی‌کنند (غیر کاربران) بیشتر است. نتیجه این تحقیق با نظریات ولمن، لین و کاستلز همخوانی دارد آنها معتقدند که اینترنت تا به حال به صورت قابل مشهودی باعث صدمه زدن به سرمایه‌ی اجتماعی افراد نشده است بلکه به نظر می‌رسد که تکمیل کننده آن بوده و افراد را قادر می‌سازد تا شبکه‌های موجود خود را به شیوه‌ای گسترش دهند که اتصالات چهره به چهره آنها را غنی‌تر و مستحکم نمایند. اگرچه تماس چهره به چهره و تلفنی تداوم پیدا خواهد کرد ولی این تماس‌ها در نتیجه نقش اینترنت در پیوند میان افراد حاضر در موقعیت‌های جغرافیایی مختلف و سازمان‌های هم‌پیمان تکمیل می‌شود. همچنین در این تحقیق بین متغیر درآمد خانواده و سرمایه اجتماعی نیز رابطه معنی‌داری مشاهده شده است. بدین صورت که سرمایه اجتماعی در میان گروه درآمدی بالاتر از یک میلیون کمتر از سایر گروه‌های درآمدی می‌باشد. شاید یکی از دلایل این امر را بتوان اینطور بیان کرد که اقشار پایین درآمدی معمولاً فرصت بیشتری برای ارتباطات رو در رو، دید و بازدید، مکالمات تلفنی و ... بیشتری با اطرافیان دارند لذا از سرمایه اجتماعی بالاتری برخوردارند ولی برعکس گروه‌های درآمدی بالا به دلیل مشغله‌های ذهنی که دارند چنین فرصتی را کمتر در اختیار دارند.

پاتنام (۲۰۰۰) معتقد است که اینترنت به عنوان یک پدیده‌ای که از ویژگی‌های عصر پست مدرن است موانع ارتباطی را از بین می‌برد و شبکه‌های جدیدی برای روابط جدید ایجاد می‌کند، اما نسبت به تأثیرات آن هم بدبین است اما نتایج حاصل از این تحقیق خلاف این نظریه را نشان داده است. هابر ماس و فوکویاما نیز فناوری‌های جدید را دشمن سرمایه اجتماعی در نظر می‌گیرند در حالی که ما در این تحقیق نشان دادیم که اینترنت نقش تکمیل کننده سرمایه اجتماعی را ایفا می‌کند. همچنین نتایج این تحقیق یافته‌های تحقیق رابرت کراوت که در سال‌های ۱۹۹۶-۱۹۹۵ مورد مطالعه قرار داد را نقض می‌کند مطالعه او نشان داد که افرادی که استفاده بیشتری از اینترنت دارند، تمایل کمتری در ارتباط برقرار کردن با اعضای خانواده از خود نشان می‌دهند و همچنین ارتباط کمتری با دوستان دارند و احساس تنهایی و افسردگی نیز

در میانشان دیده می‌شود یعنی استفاده از اینترنت ارتباط اجتماعی را کاهش می‌دهد. در حالی که در این تحقیق نشان داده شد که اینترنت روابط اجتماعی را افزایش می‌دهد.

فهرست منابع

۱. اختر محققى، مهدى، (۱۳۸۵)، سرمایه اجتماعی، تهران.
 ۲. باستانی، سوسن و صالحی هیکویی مریم، (۱۳۸۶)، سرمایه اجتماعی شبکه و جنسیت: بررسی ویژگیهای ساختی، تعاملی و کارکردی شبکه اجتماعی زنان و مردان در تهران، نامه علوم اجتماعی، شماره ۳۰، بهار، صص ۹۵-۶۳.
 ۳. جعفری نیا، غلامرضا، (۱۳۸۹)، «رابطه استفاده از رسانه‌های جمعی با سرمایه اجتماعی سرپرستان خانوار در شهر خورموج، فصلنامه علمی- پژوهشی رفاه اجتماعی، سال دهم، شماره ۳۸، ۱۶۹-۱۴۱.
 ۴. جواهری، فاطمه و باقری، لایلا، (۱۳۸۶)، تأثیر استفاده از اینترنت بر سرمایه اجتماعی و انسانی (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه تهران)، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، س ۱۵، شماره ۵۹-۵۸.
 ۵. رسولی، محمدرضا، پاک‌نیت، داود، (۱۳۹۰)، بررسی نقش رسانه‌های جمعی در شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در بین شهروندان شهر یزد، فصلنامه فرهنگ ارتباطات، سال اول، شماره اول.
 ۶. رنجبر، زهرا، (۱۳۸۸)، بررسی و مقایسه میزان و نوع استفاده از اینترنت در رابطه با سلامت روان و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دختر و پسر مقطع دوم دبیرستانی‌های شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه الزهرا.
 ۷. زنجانی زاده، هما و جوادی، علی محمد، (۱۳۸۴)، بررسی تأثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده در بین دانش‌آموزان دبیرستانی ناحیه ۳ مشهد (در سال ۸۳-۸۲)، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۲.
 ۸. سلیمی، عظیمه و دیگران، (۱۳۸۸)، ارتباطات اینترنتی در زندگی: بررسی نقش ادراک حمایت اجتماعی و احساس تنهایی در استفاده از اینترنت «مجله دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه الزهرا، ۸۱-۱۰۲، (۳)۵».
 ۹. فیلد، جانف، (۱۳۸۸)، سرمایه اجتماعی، ترجمه غلامرضا غفاری، حسین رضوانی، انتشارات کویر، تهران.
 ۱۰. محسنی، منوچهر و دیگران، (۱۳۸۵)، بررسی اثرات استفاده از اینترنت بر انزوای اجتماعی کاربران اینترنت (در میان کاربران کافی نت های تهران)، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره هفتم، شماره ۴.
 ۱۱. موسوی، میرظاهر و علی‌پور، پروین، (۱۳۹۱)، تأملی بر نظریه سرمایه اجتماعی در جامعه‌شناسی، انتشارات جامعه‌شناسان، تهران.
12. Best, J. Krueger, B. (2006). *Online interactions and social capital*. Sage Publications. Volume 24 No 4, , 395-410.

13. Franzen, A. (2003). *Social capital and the internet: evidence from Swiss panel data*. University of Bern, kykiLOS, Vol. 56, 3,341-360.
14. Franzen, A. (2000). Does the Internet make us lonely? *European Sociological Review*, 16. No.4, 427-438.
15. Hill, S. (2007). Media use, social capital, and civic participation in South Korea. *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 84, 3,477-494.
16. James, J. (2004). Sharing mechanisms for information technology in developing countries .Social capital and quality of life. *Soc Indic Res* ,94,43-59.
17. Jonathan, J. H. Zhou, H. (2001). *Diffusion, use impact of the internet in Hong Kong*, j.m.c, volume 7 Issue 2.
18. Kaveri, S. (2001). Impact of computer on children and adolescents development, *Applied Development Psychology*, 22:7-30.
19. Kraut R, Kisler, S, Boneva, B, Comings J, Helgeson, V, and Crawford. A. (2001) Internet paradox revisited. *Journal of Social Issues*, 58 (1):49-74.
20. Kraut, R, Lundmark, v, Patterson, M, Kisler, S, and Mukapadhyay, T. (1998). Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological well-being? *American Psychologist*, 53:1017-1031.
21. Lee, W. Eddie, C. (2002) Internet and Displacement Effect: Children's Media Use and Activities in Singapor., *Journal of Computer Mediated Communication*, Vol. 7, No. 2.
22. Putnam, Robert. Wellman, Barry. (2001). The Impact of community computer networks on social capital and community involvement. *American Behavioral Scientist*, Vol.45, No.3, 496-503.
23. Safaee, S. (2009). Effect of the Internet on social capital. *World Academy of Science, Engineering and Technology* 60,923-930.
24. Wellman, B. (2001). *Computer Networks as Social Networks*, *Science*, Vol., 20.
25. Wellman, B. (2001), Does the internet increase, decrease, or supplement social capital? *American Behavioral Scientist*, 45(3). 436-455.